

PROMJENE NASELJENOSTI OPĆINE SAMOBOR KAO POSLJEDICA RAZVOJA I RASPOREDA INDUSTRIJE

ZORAN STIPERSKI*

Glavna zadaća članka jest razrada utjecaja industrije, kao glavne privredne poluge društva, na promjene u prostornoj slici naseljenosti. Potrebno je naglasiti da nije moguće gledati na aktivne promjene jedne sredine izdvojeno – lokalno – od šireg, egzistencijalno neminovnog, utjecaja – u ovom slučaju zagrebačkog.

Sigurno da utjecaj Zagreba, kao velikog gradskog središta sa ishodištem svih važnijih prometnih pravaca u Središnjoj Hrvatskoj, ima bitnu ulogu u kreiranju društveno-ekonomskih procesa svoje okoline. Ti procesi su počeli u prošlosti kada je Zagreb dosegao određenu ekonomsku i političku snagu da postane jedan od glavnih faktora promjena u prostoru. Teško je egzaktno točno odrediti utjecaj Zagreba u bližoj povijesti. Mogu se primijetiti neke promjene u geografskom prostoru (osnovni odnosi naseljenosti, koncentracija privrednih djelatnosti – industrija, raspoređenost narodnog dohotka, širenje metropolitanske regije Zagreba).

Budući društveno-ekonomski život općine Samobor, kao i ostalih okolnih općina Zagreba i samog Zagreba, nemoguće je sagledati bez osnovnih razvojnih karakteristika metropolitizacije velikih gradova. Svaka manja jedinica (npr. općina, a pogotovo Samobor) je do prije 30-tak godina bila relativno samostalnija sa slabijim vezama unutar šire regije (Zagreb) nego što je to danas. U bližoj budućnosti veze sa ostalim dijelovima metropolitanske regije Zagreba (prvenstveno sa zagrebačkih 10 gradskih općina) bit će značajnije i važnije.

INDUSTRIJA KAO FAKTOR DEMOGRAFSKIH PROMJENA

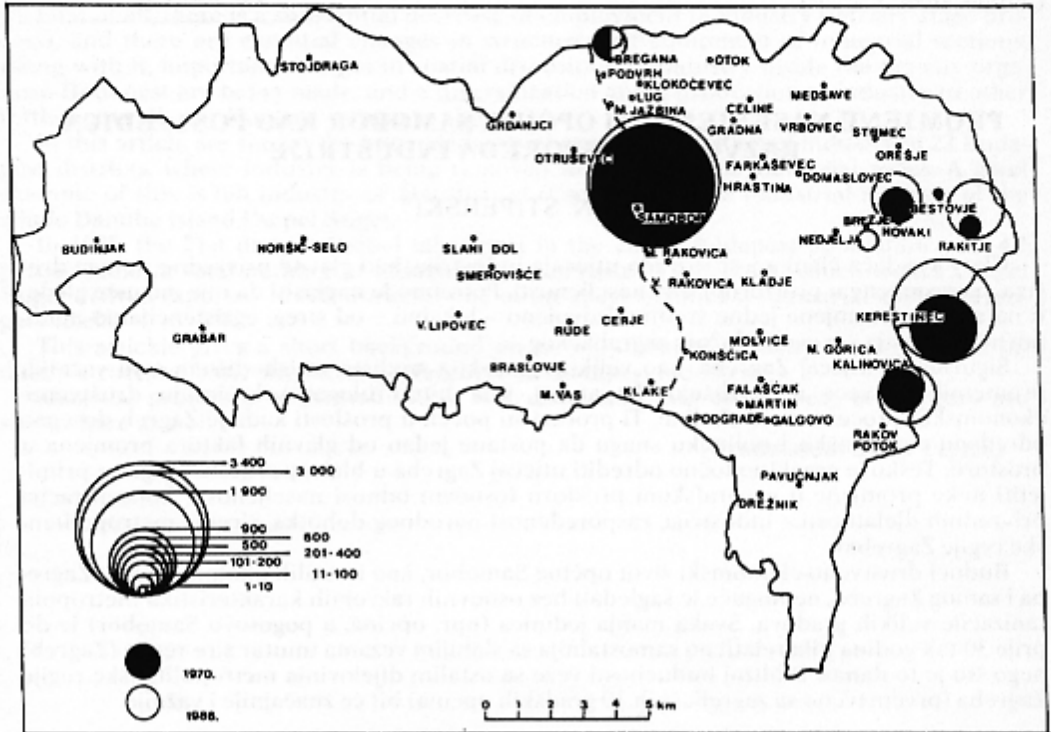
Položaj samoborske privrede (industrije) u široj regiji

Podaci narodnog dohotka per capita pokazuju da su u prosjeku susjedne općine Zagreba slabije razvijene od prosjeka SR Hrvatske (Tab. 1). Relativan udjel Zagreba i njegove okolice na ukupan narodni dohodak Hrvatske za razdoblje 1961–1981. je u odnosu na udjel broja stanovnika za to isto razdoblje negativan (povećanje stanovnika i smanjivanje narodnog dohotka).

Tablica 1. Usporedba prosjeka narodnog dohotka po glavi stanovnika Zagreba (10 gradskih općina) i susjednih općina sa republičkim prosjekom. Narodni dohodak je preračunat u stalne cijene iz 1972. godine. Izvor: SGJ iz 1983.

Općina	1981.	Indeks SRH = 100
Zagreb	33 089	166
Dugo Selo	19 775	99
Jastrebarsko	10 875	55
Samobor	18 148	91
Sesvete	12 782	64
Velika Gorica	11 839	59
Zaprešić	14 325	72
Zelina	15 957	80
SR Hrvatska	19 907	100

* Recenzenti doc. dr. Dragutin Feletar i prof. dr. Tomislav Segota

Sl. 1. Raspored industrije po naseljima općine Samobor prema broju zaposlenih 1970. i 1986. godine.

Bild 1. Die Distribution der Industrie nach den Siedlungen der Gemeinde Samobor nach der Zahl der Beschäftigten im Jahr 1970 und 1986

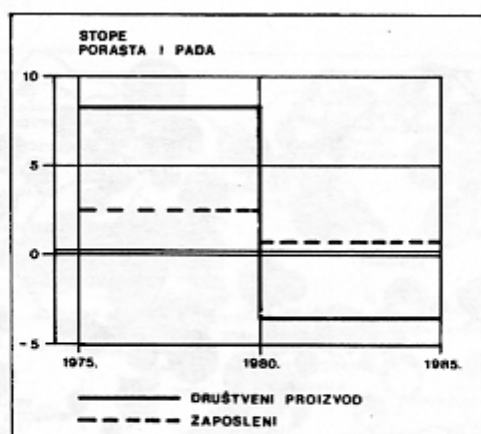
Općine, čiji bi centri (Samobor, Sesvete, Velika Gorica i Zaprešić) trebali obavljati glavnu ulogu decentralizacije gradskih funkcija užeg dijela grada imaju niži prosjek narodnog dohotka po glavi stanovnika od republičkog prosjeka (očito su se funkcije stanovanja brže razvijale od funkcije rada).

Opća karakteristika prostornog rasporeda industrije u SR Hrvatskoj za razdoblje 1953–81. pokazuje da glavni centri industrije, ujedno i regionalni centri, bilježe slabiji trend razvoja industrije u odnosu na donedavno izrazito agrarna područja sa niskom stopom industrijalizacije, što dovodi do ravnomyjnijeg rasporeda industrije u SR Hrvatskoj (Tab. 2).

Ovo osnovno kretanje sporijeg (u odnosu na broj stanovnika i broj zaposlenih) razvoja industrije starijih i velikih industrijskih središta, za razliku od bržeg napredovanja općina sa slabijom koncentracijom industrije vrijedi i za Zagreb i njegovu bližu okolicu.

Prostorni razmještaj i struktura industrije

Industrija općine je locirana u tri glavne zone: u samom Samoboru, te dvije koje se nalaze u neposrednoj blizini Zagreba – jedna Kerestinec–Kalinovica i druga Novaki–Rakitje. Dvije manje lokacije su izolirane i nalaze se u Brezju (mogući nastavak na zonu Novaki–Rakitje) i Bregani. Industrijska središta s dužom tradicijom (19. stoljeće) su Samobor i Bregana, iako različitog značenja, a ostala naselja imaju kraće trajanje industrije na svom prostoru. Rakitje, Kerestinec, Kalinovica, a posebno Novaki, su naselja gdje je industrija prisutna na 20–30 godina s planiranom ekspanzijom razvoja (Sl. 1).

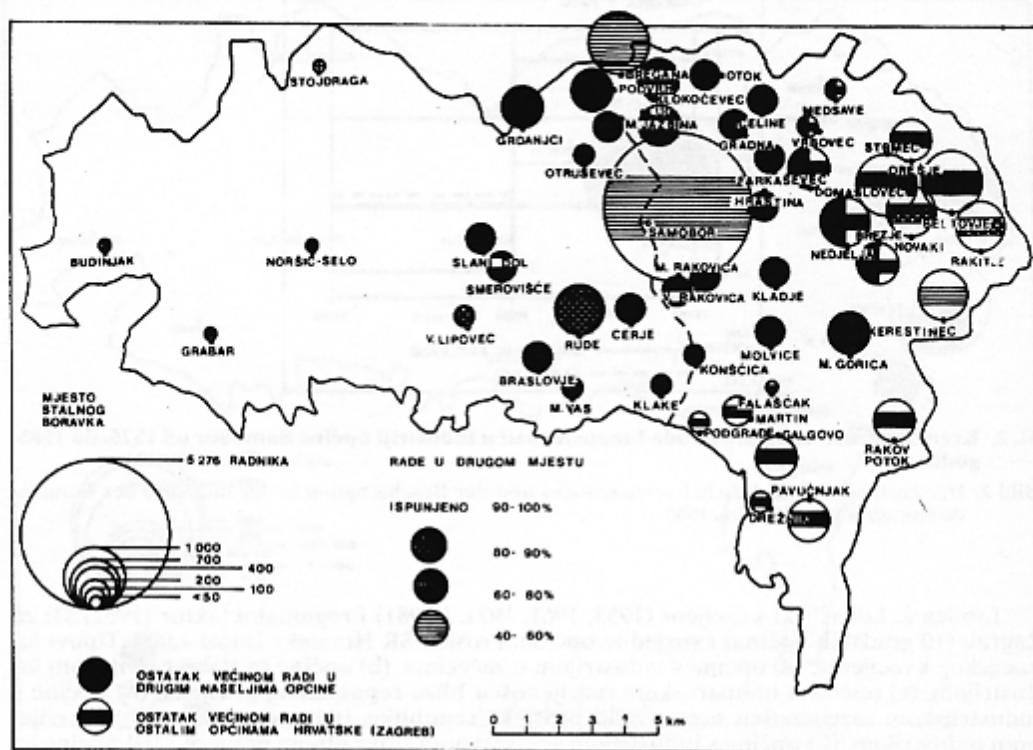
Sl. 2. Kretanje društvenog proizvoda i zaposlenosti u industriji općine Samobor od 1975. do 1985. godine.

Bild 2. Der Zustand des Gesellschaftserzeugnisses und der Beschäftigung in der Industrie der Gemeinde Samobor vom 1975 bis 1985

Tablica 2. Lokacijski kvocijent (1953, 1961, 1971. i 1981) i regionalni faktor (1981/53) za Zagreb (10 gradskih općina) i susjedne općine. Prosjek SR Hrvatske iznosi 1,000. Tipovi lokacijskog kvocijenta: (a) općine s industrijom u začecima, (b) općine sa slabo razvijenom industrijom, (c) općine s industrijskom razvijenosti blizu republičkog prosjeka, (A) općine s industrijskom razvijenosti nešto iznad prosjeka republike, (B) općine sa srednje razvijenom industrijom, (C) općine s industrijom kao glavnom privrednom granom i (D) općine sa snažno razvijenom industrijom. Tipovi regionalnog faktora: (a, b) općine sa slabim trendom razvoja industrije, (c,A) općine sa stagnirajućim trendom razvoja industrije, (B,C) općine s brzim industrijskim razvojem i (D) općine s propulzivnim industrijskim razvojem. Izvor: D. Felerar: Lokacijski kvocijent i regionalni faktor kao pokazatelji prostorne distribucije i trenda razvoja industrije u SR Hrvatskoj. Radovi Geografskog odjela PMF Sveučilišta u Zagrebu, broj 19, Zagreb 1984.

Općina	Lokacijski kvocijent						Regionalni faktor			
	1953.	Tip	1961.	Tip	1971.	Tip	1981.	Tip	1981/53.	Tip
Zagreb	2,072	D	2,611	D	1,965	C	1,377	B	0,897	c
Samobor	1,064	A	1,120	A	1,554	B	1,411	B	1,347	B
Sesvete	1,130	A	2,041	D	1,296	A	0,753	c	1,149	A
Velika Gorica	0,457	b	0,326	a	0,217	a	0,441	b	1,085	A
Zaprešić	0,792	c	0,785	c	0,815	c	0,764	c	0,903	c
Dugo Selo	0,293	a	0,314	a	0,171	a	1,001	A	3,242	D
Jastrebarsko	0,076	a	0,086	a	0,146	a	0,507	b	3,951	D
Zelina	0,271	a	0,378	a	0,625	b	0,921	c	2,178	D

Industrija se u prostoru pojavljuje u lokacijsko izoliranim zonama i ne prati u potpunosti raspored stanovništva; industrija dolazi zbog stanovništva ili stanovništvo dolazi zbog industrije. Naselja Strmec i Orešje s preko 3 000 stanovnika nemaju industrije, niti je planirana, što ne stvara velike probleme zbog prvenstveno lake dostupnosti Zagrebu. Iako naselje Rude i Braslovje broje i 1500 stanovnika, također su bez industrije, ali blizina Samobora donekle umanjuje problem zaposlenosti. Pošto nema industrije u Žumberku (Grdanjci, Stojdraga, Budinjak i Noršić-Selo), a ni konkretnih zahvata u poljoprivredi ili turizmu dolazi do

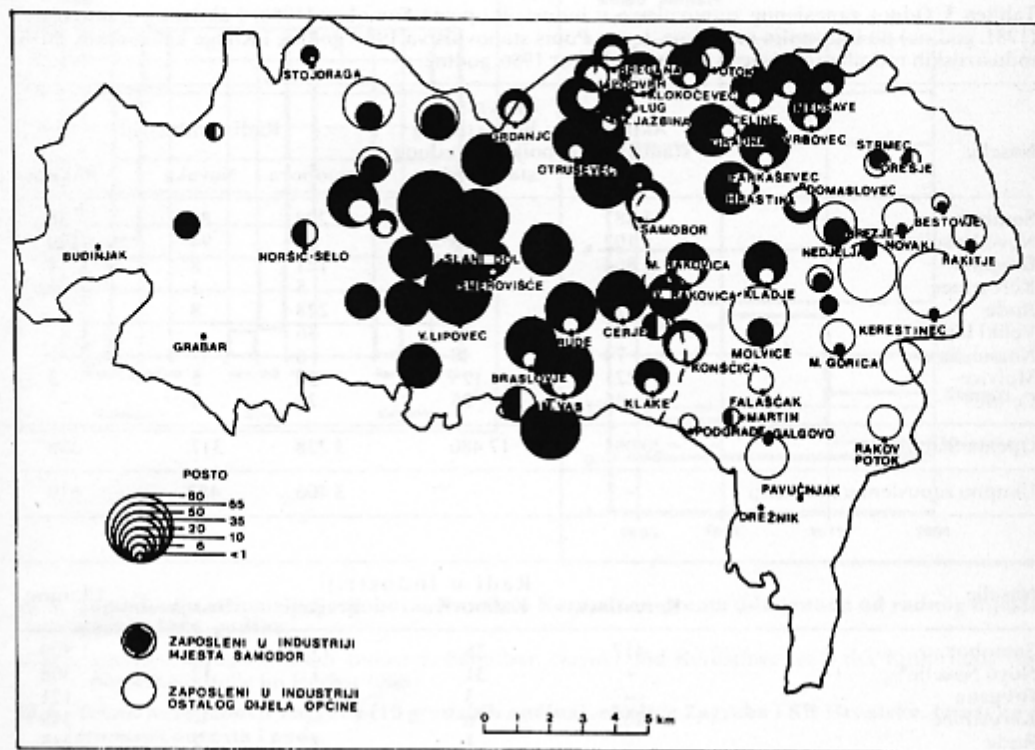
Sl. 3. Radnici prema mjestu rada i mjestu stalnog boravka promatrano po mjesnim zajednicama općine Samobor 1981. godine.

Bild 3. Die Arbeiter nach der Arbeitsstelle und dem Ort des ständigen Aufenthalts gemessen nach den Ortsgemeinden der Gemeinde Samobor 1981

demografskog odumiranja tog kraja; velike industrijske kapacitete je nemoguće zamisliti u planini, ali manji pogoni od 10 do 20 zaposlenih prieko su potrebni.

Promatrajući pojedine industrijske grane, visoki udjel u zaposlenosti ukupne industrije općine s trendom stalnog porasta ima kemijska industrija (industrija razvijenih sredina), što je vrlo povoljno zbog visoke dohodovnosti te industrijske grane. Tekstilna industrija, tradicionalno siromašna industrija nerazvijenih područja zbog potrebe za brojnom i nestručnom radnom snagom, bilježi konstantan pad udjela zaposlenih u odnosu na zaposlenost ukupne industrije. Za jednu sredinu ovakav trend raspodjele važnosti pojedinih industrijskih grana, kada kvalitetna industrija zauzima sve veće značenje, a manje kvalitetna sve manje u ukupnoj industriji, smatra se perspektivan. Povećana važnost tehnologije u posljednjih deset godina uzrok je sve većem raslojavanju industrije, što dovodi do pitanja rentabilnosti pojedinih industrijskih grana – uočljiva je i sve veća razlika u produktivnosti.

Usporedba zaposlenosti i društvenog proizvoda od 1975. do 1985. godine omogućuje realniju predodžbu o sadašnjem stanju industrije i njezinoj projekciji razvoja općine Samobor (Sl. 2). Konstantnim porastom zaposlenosti ne može se automatski pretpostaviti da je riječ i o primjernom razvoju i napretku industrijske proizvodnje. Pad vrijednosti ukupnog društvenog proizvoda u posljednjih pet godina promatranog razdoblja (1980–1985) je raskorak s porastom zaposlenosti i sigurno će imati posljedice u procesu tehnološke i organizacijske modernizacije industrije (u svim industrijskim granama).

Sl. 4. Sudjelovanje radnika zaposlenih u industriji općine Samobor (1986. godine) u ukupnom aktivnom stanovništvu (1981. godina).

Bild 4. Die Teilnahme der Arbeiter, die in der Industrie beschäftigt sind, in der Gemeinde Samobor (im Jahr 1986) zur Gesamtzahl der aktiven Bevölkerung

Dnevne migracije zaposlenih

Prevladavanje funkcije stanovanja nad funkcijom rada u gotovo svim naseljima općine vidljivo je iz visokog udjela dnevnih migranata. Donekle je samo u naseljima Samobor (industrija uz ostale djelatnosti), Bregana (značaj industrije malen) i Kerestinec (isključivo industrija) funkcija rada naglašenija. Gravitacijsko područje važnosti Samobora kao mjesta funkcije rada prestaje u južnim i istočnim dijelovima općine (na udaljenosti od 5 do 6 kilometara) (Sl. 3).

Utjecaj industrije Samobora na dnevnu pokretljivost aktivnog stanovništva najizrazitiji je u prometnoj povezanoj planinskoj zaleđini, te nešto manje u nizinskim naseljima neposredne blizine grada udaljenijih od osnovnih prometnih pravaca za Zagreb (Sl. 4). Stanovnicima samoga grada značaj industrije u zapošljavanju manji je nego neposrednoj ruralnoj okolici. Industrija ostalog dijela općine, osim one u Kerestincu, je od manje važnosti u ukupnoj zaposlenosti samoborske radne snage. Važnost »uvozne« radne snage iz Zagreba nije u brojčanom iznosu, iako je znatna, već u potrebi za nadoknađivanjem manjkova visokostručnih kadrova. Zaposlenost ostalih susjeda (stanovnici SR Slovenije, općina Jastrebarsko i Zaprešić) u industriji općine Samobor je simbolična (Sl. 5, Tab. 3).

Tablica 3. Odnos zaposlenog stanovništva u industriji općine Samobor (1986) i aktivnog stanovništva (1981. godine) po izabranim naseljima. Izvor: Popis stanovništva 1981. godine i Knjige kadrovskih službi industrijskih radnih organizacija općine Samobor 1986. godine.

Tablica 3. Odnos zaposlenog stanovništva u industriji općine Samobor (1986) i aktivnog stanovništva (1981. godine) po izabranim naseljima. Izvor: Popis stanovništva 1981. godine i Knjige kadrovskih službi industrijskih radnih organizacija općine Samobor 1986. godine.

Naselje	Aktivno stanovništvo	Aktivno stan. bez aktivnog poljoprivrednog stanovništva	Radi u industriji		
			Samobora	Novaka	Rakitja
Sombor	5 887	5 828	1 208	82	36
Novo Naselje*	3 102	2 938	61	94	109
Bregana	864	857	121	8	4
Kerestinec	445	427	5	1	1
Rude	575	523	228	8	-
Veliki Lipovec	49	37	36	-	-
Noršić-Selo	74	40	6	-	-
Molvice	221	175	20	5	3
Celine	95	75	28	1	-
Općina Samobor	20 081	17 480	3 228	317	396
Ukupno zaposleni u industriji	-	-	3 406	482	619

Naselje	Kerestincea	Radi u industriji			Ukupno
		Kalinovice	Bregane	Brezja	
Samobor	417	38	17	11	1 809
Novo Naselje*	-	31	1	12	308
Bregana	-	3	35	-	171
Kerestinec	265	76	-	-	348
Rude	-	1	1	7	245
Veliki Lipovec	-	-	-	-	36
Noršić-Selo	-	-	5	-	11
Molvice	114	9	-	2	153
Celine	-	-	1	-	30
Općina Samobor	1 156	383	163	43	5 659
Ukupno zaposleni u industriji	1 838	619	186	80	7 230

* Bestovje, Novaki, Rakitje, Orešje i Strmec

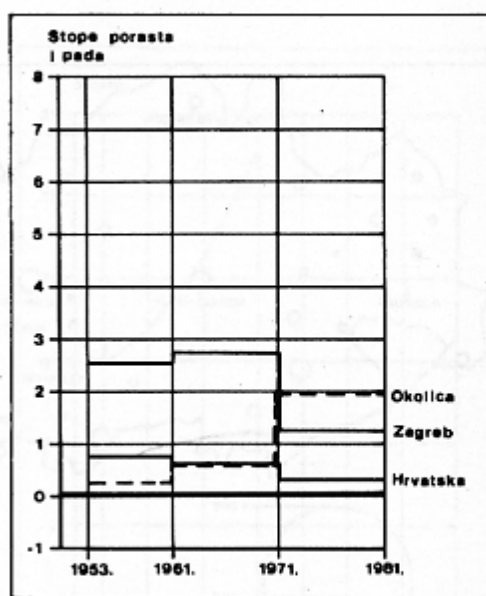
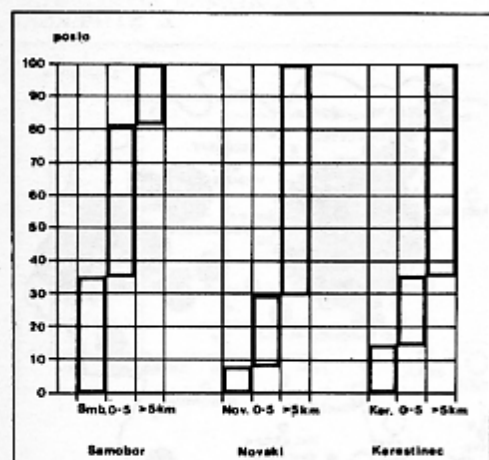
PROMJENE U NASELJENOSTI OPĆINE SAMOBOR

Utjecaj šire regije na promjene u naseljenosti u općini Samobor

Promatrajući naseljenost stanovništva Zagreba i okolice primjećuje se je da utjecaj Zagreba izvan granica deset gradskih općina slab (usporedba gustoće stanovništva). Tek u posljednjih 15-ak godina uočen je utjecaj na nekoliko satelitskih gradskih naselja (Samobor, Sesvete, Velika Gorica i Zaprešić) koji u novim planovima ulaze u metropolitensko područje Zagreba.

Naravno ti gradovi u svojim općinama su prostori oazne visoke (gradske) naseljenosti unutar naseljenosti koja svojom gustoćom bitno ne prelazi prosjek SR Hrvatske. Od bliže okolice jedino četiri općine (Samobor, Sesvete, Velika Gorica i Zaprešić) zahvaćene su tim trendom, dok ostale općine imaju trend odumiranja stanovništva (Jastrebarsko) ili stagnaciju (Dugo Selo i Zelina) (Sl. 6)

Ako usporedimo migracijsku bilancu, zaključak je, da je teritorij općine Samobor postao prostor intenzivnije imigracije radne snage i ostalog stanovništva («prošireni Zagreb») poslije 1971. godine (Sl. 7). Potrebno je usporediti i praćenje ukupne zaposlenosti (poseban naglasak na industriju) da bi se dobio trend porasta razlike između useljenih, iseljenih i zaposlenih (Tab. 5).

Sl. 5. Zaposleni u industriji Samobora, Novaka i Kerestincea prema udaljenosti od radnog mjesta u jesen 1986. godine.

Bild 5. Die Beschäftigten in der Industrie Samobor, Novaki und Kerestinec nach der Entfernung von der Arbeitsstelle im Herbst 1986

Sl. 6. Trend naseljenosti Zagreba (10 gradskih općina), okolice Zagreba i SR Hrvatske. Izraženo u stopama porasta i pada.

Bild 6. Die Trend die Besiedlungen in Zagreb (10 städtischen Gemeinden), der Ungebund von Zagreb und SR Kroatien (1981)

Očekivano smanjivanje stope nataliteta u posljednjih tridesetak godina utjecalo je, uz nepromjenljivu stopu mortaliteta, na prirodni priraštaj koji je u posljednjem promatranom razdoblju (1971-81) bio na granici niskog i umjerenog.

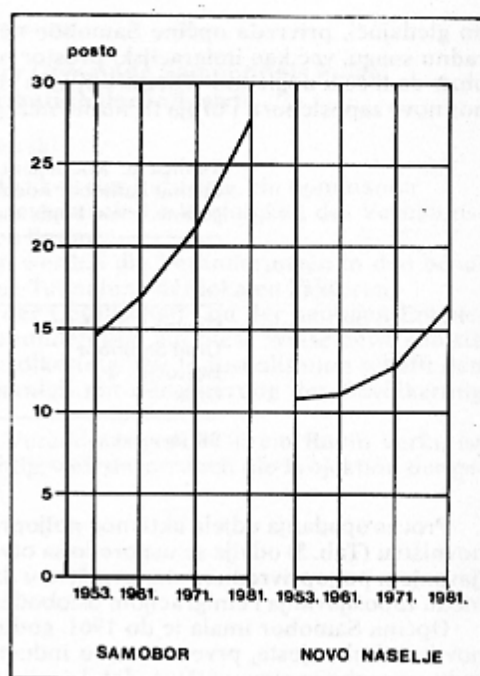
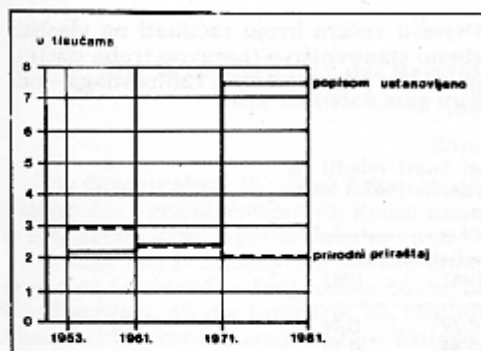
Prostorne i strukturalne promjene stanovništva općine Samobor

Osnovna karakteristika posljednjih 30-tak godina u razmještaju koncentracije stanovništva općine Samobor je okupljanje u veća nizinska naselja uz glavne prometnice, kao posljedica imigracije iz drugih krajeva Jugoslavije (prvenstveno iz SR Hrvatske), ili preseljavanja iz naselja udaljenijih od glavnih prometnih pravaca ili viših nadmorskih visina općine (Sl. 8, Tab. 4). Pojedini lokaliteti (Samobor, Novo Naselje – skup od pet naselja: Bestovlje, Novaki, Orešje, Rakitje i Strmec) s izrazito visokim trendom povećanja svog stanovništva postaju dva glavna žarišta naseljenosti u općini Samobor (Sl. 9).

Tablica 4. Naseljenost u općini Samobor prema nadmorskoj visini 1857, 1900, 1948, 1971. i 1981. godine. Izvor: Popis stanovništva.

Nadmorska visina	1857.	1900.	1948.	1971.	1981.
Preko 200 metara	44.2 %	42.9 %	37.2 %	27.2 %	20.0 %
Ispod 200 metara	55.8 %	57.1 %	62.8 %	72.8 %	80.0 %

INDUSTRIJA SAMOBORA

Sl. 7. Utjecaj prirodnog priraštaja i migracije na ukupno kretanje stanovništva općine Samobor od 1953. do 1981. godine.

Bild 7. Der Einfluss des Naturzuwachses und der Migration auf die gesamten Trends der Population der Gemeinde Samobor von 1953 bis 1981.

Sl. 9. Relativno sudjelovanje stanovnika Samobora i Novog Naselja – Bestovje, Novaki, Orešje, Rakitje i Strmec – u ukupnom stanovništvu općine Samobor od 1953. do 1981. godine.

Bild 9. Relative Teilnahme der Bevölkerung von Samobor und Novo Naselje – Bestovje, Novaki, Orešje, Rakitje und Strmec – zur Gesamtzahl der Bevölkerung der Gemeinde Samobor vom Jahr 1953 bis 1981.

Tablica 5. Odnos zaposlenog (u RO općine Samobor) i aktivnog stanovništva općine 1961, 1971. i 1981. godine. Izvor: Popis stanovništva.

Godina	Aktivno stanovništvo		Aktivno poljoprivredno stanovništvo		Aktivno stanovn. bez aktivne poljoprivrede	
	Ukupno	Razlika	Ukupno	Razlika	Ukupno	Razlika
1961.	16 907	-	7 461	-	9 446	-
1971.	17 904	+ 997	5 593	- 1 868	12 311	+ 2 865
1981.	20 081	+ 2 177	2 601	- 2 992	17 480	+ 5 169

Godina	Zaposleni u industriji općine		Zaposleni u općini Samobor		Udjel zap. ind. u akt. stan. bez akt. polj.	Udjel zap. u akt. stan. brz polj.
	Ukupno	Razlika	Ukupno	Razlika		
1961.	3 531	-	5 529	-	37,4 %	58,5 %
1971.	4 759	+ 1 264	7 030	+ 1 501	38,9 %	57,1 %
1981.	6 843	+ 2 048	10 271	+ 3 241	39,1 %	58,8 %

no gledajući, privreda općine Samobor ne može više u većem broju računati na vlastitu radnu snagu, već kao imigracijski prostor na doseljeno stanovništvo (naravno treba uzeti u obzir da li će u dogledno vrijeme uopće u većoj mjeri i biti potrebna nova radna snaga – odnos nove zaposlenosti i broja trenutno nezaposlenih).

Tablica 6. Koeficijent starosti (stari/mladi) za općinu Samobor i odabrana naselja 1961. i 1981. godine. Izvor: Popis stanovništva.

	Koeficijent starosti	
	1961.	1981.
Općina Samobor	0.29	0.44
Grad Samobor	0.34	0.35
Bestovje	0.19	0.22
Otok	0.22	0.48
SR Hrvatska	0.34	0.53

Proces opadanja udjela aktivnog poljoprivrednog stanovništva u ukupnom aktivnom stanovništvu (Tab. 5) odvija se usporedo sa otvaranjem novih radnih mjesta izvan agrara ili iseljavanjem poljoprivrednog stanovništva u druge razvijene krajeve. Upravo je važan odnos između zapošljavanja i emigracijom oslobođene vlastite radne snage.

Općina Samobor imala je do 1961. godine osobinu emigracije stanovništva. Otvaranjem novih radnih mjesta, prvenstveno u industriji, uspjela je zaustaviti intenzivnije iseljavanje radnosposobnog stanovništva, dok kasnije naprotiv, zahvaljujući prvenstveno i utjecaju Zagreba, postaje prostor intenzivnijeg doseljavanja radne snage.

ZAKLJUČAK

Usljed procesa metropolitanizacije vrše se promjene u okolnim općinama velikih gradova i bez udjela lokalnih faktora. Na industriju, kao osnovnu polugu društva (na sadašnjem stupnju razvoja) vežu se i ostale djelatnosti te tako zajedno djeluju na atraktivnost za povećano naseljavanje stanovništva. Industrijalizacija stvara poželjan efekt deagrarizacije, ali usporedo sa starenjem stanovništva odnosno odumiranjem mnogih seoskih naselja. Mogućnost da industrija djeluje na promjene u svom prostoru važno je i pitanje o njezinom ustrojstvu (kvaliteti), jer od toga zavisi projekcija društveno-socijalne stvarnosti.

LITERATURA

- Demografska statistika 1956–81, Beograd
 Feletar D.: Industrija Podravine, Zagreb 1984.
 Feletar D.: Lokacijski kvocijent i regionalni faktor kao pokazatelji prostorne distribucije i trenda razvoja industrije u SR Hrvatskoj. Radovi Geografskog odjela PMF Sveučilišta u Zagrebu, broj 19, Zagreb 1984.
 Friganović M.: Demografsko-strukturne karakteristike gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske. Radovi Geografskog odjela PMF Sveučilišta u Zagrebu, broj 20, Zagreb 1985.
 Friganović M.: Demografija – stanovništvo svijeta, Zagreb 1978.
 Korenčić M.: Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971., JAZU, Zagreb 1979.
 Podaci kadrovskih službi industrijskih radnih organizacija općine Samobor za 1986. godinu.
 Podaci komiteta za privredu općine Samobor od 1960. do 1985. godine
 Popis stanovništva Jugoslavije 1961, 1971. i 1981. godine, Beograd.
 Statistički godišnjaci Jugoslavije, Beograd.
 Vitalna statistika 1953–55, Beograd.
 Vresk M.: Metropolitanska regija Zagreba 1981. godine. Radovi Geografskog odjela PMF Sveučilišta u Zagrebu, broj 19, Zagreb 1984
 Vresk M.: Osnovne urbane geografije, Zagreb 1980.

Zusammenfassung

Die Veränderungen der Besiedlung der Gemeinde Samobor als Folge der Entwicklung und Distribution der Industrie

Zoran Stiperski

Die Grundannahme für diese Arbeit ist die Möglichkeit der Industrie, ein dominanter Faktor der Veränderungen im Raum zu sein. Es muss noch die Wichtigkeit des Verhältnisses zwischen dem engeren (lokalen) und breiteren Raum.

Infolge des Prozesses der Metropolitanisation werden die Veränderungen in den benachbarten Gemeinden der grossen Städte und ohne Teilnahme der lokalen Faktoren durchgeführt. An die Industrie, als Grundhebel der Gesellschaft (auf der heutigen Entwicklungsstufe) werden auch andere Tätigkeiten gebunden und auf diese Weise bewirken sie die Attraktivität für verstärkte Besiedlung der Bevölkerung. Die Industrialisation schafft den erwünschten Effekt der Deagrarisierung, aber parallel mit der Alterung der Bevölkerung bzw. mit dem Absterben vieler Dorfsiedlungen.

Die Möglichkeit, dass die Industrie auf die Veränderungen in ihrem Raum wirkt, ist auch die Frage über ihre Struktur (Qualität) wichtig, weil davon auch die Projektion der gesellschaftlich-sozialen Wirklichkeit abhängt.